

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 4(4), p. 215–230

PIKTNAUDŽIAVIMO TĖVŲ, GLOBĖJŲ (RŪPINTOJŲ) ARBA KITŲ TEISĖTŲ VAIKO ATSTOVŲ TEISĖMIS AR PAREIGOMIS SUBJEKTO SAMPRATA

Kristina Grinevičiūtė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584

Elektroninis paštas kristina.grineviciute@registrucentras.lt

Pateikta 2009 m. rugsėjo 10 d., parengta spausdinti 2009 m. lapkričio 24 d.

Anotacija. Šiame straipsnyje nagrinėjami Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 163 straipsnyje įtvirtinti specialaus subjekto požymiai. Visų šių požymių aiškinimas ir taikymas Lietuvos baudžiamojoje teisėje iki šiol neaptartas. Straipsnyje pagrindžiama, kad sąvoka „tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis“ turi būti suprantama kur kas plačiau negu tėvas, motina, globėjas (rūpintojas), kitas teisėtas vaiko atstovas civilinėje teisėje. Šis straipsnis yra bandymas formuoti šio specialaus subjekto supratimą, nes be jo negali būti vienodo šių požymių taikymo teismų praktikoje.

Reikšminiai žodžiai: tėvas, motina, globėjas, rūpintojas, kitas teisėtas vaiko atstovas, teisės, pareigos, vaikas.

Įvadas

Šiame straipsnyje sprendžiama piktnaudžiavimo tėvų, globėjų (rūpintojų) arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis subjekto sampratos problema. Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 163 str. nustato, kad šios veikos vykdytojas yra specialaus subjekto požymius turintis asmuo. Požymis „*tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis*“ dabartinėje Lietuvos baudžiamojoje teisėje iš esmės neaptartas.

Nagrinėdami šį požymį istoriškai pastebime įdomią ir informatyvią nuostatų kaitą. Pagrindinės šio požymio ištakos išvelgtinos 1903 m. Baudžiamojo statuto 420–421 straipsnių formuluotėse „katras iš tėvų, globėjas, rūpintojas arba nepilnametį (mažametį) prižiūrįs žmogus“¹. Pažymėtina, kad šiuo atveju subjektu laikytini tėvai, kurie turi faktinę valdžią vaikams, o tėvais laikomi: teisėta ar neteisėta motina ir teisėtas tėvas, įskaitant tėvą, įteisinusį vaiką po gimimo. Baudžiamoji atsakomybė numatyta asmenims, turintiems tėvų valdžią civilinių įstatymų pagrindu. Paminėtina, kad pagal Civilinių įstatymų sąvadą tėvų valdžia vaikams atsirasdavo teisėtai gimus, įteisinus ar įsivaiकिनus vaiką. Tėvų valdžia neįteisintiems ar ne santuokoje gimusiems vaikams priklausė motinai². Baudžiamajame statute nurodoma, kad savo teisėmis piktnaudžiauti gali ir kiti asmenys, turintys faktinę valdžią globoti ir prižiūrėti mažametį, neatsižvelgiant į tai, ar valdžia atsirado iš įstatymo, sandorio arba vienašalių pareigų, t. y. asmuo yra globėjas (rūpintojas), auklėtojas, šeimininkas ir kt.³

1961 m. BK buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė tik už piktnaudžiavimą globėjo arba rūpintojo pareigomis (149 str.). Naudoti globą ar rūpybą savanaudiškais tikslais, palikti be priežiūros ir reikiamos pagalbos globotinį (rūpintinį), taip pat pasisavinti jo turtą galėjo tik asmuo, kuris įstatymo nustatyta tvarka yra paskirtas globėju ar rūpintoju⁴. Ši norma neteko galios 1994 m. liepos 19 d. įstatymu Nr. I-551 ir ilgą laiką specialios normos, numatančios atsakomybę už asmenų piktnaudžiavimą vaiko teisėmis ir pareigomis, BK nebuvo. Atsižvelgdamas į Vaiko teisių apsaugos konvencijos nuostatas Seimas vis svarstydamas baudžiamosios atsakomybės už piktnaudžiavimo teisėmis ir pareigomis nustatymo klausimą⁵. Formuluoatė „*tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis*“ atsirado tik

1 Žr., pvz., *Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyrtausiojo tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, p. 337–338.

2 Žr., pvz., *Сводъ законовъ Гражданскихъ по состоянию на 1911 г.* [Civil Laws as of 1911] [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <<http://civil-law.narod.ru/wist/szg/szg111.html>> .

3 Žr., pvz., *Уголовное уложение 22 марта 1903 г. с мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии, представления Министерства юстиции в Государственный Совет и журналов – особого совещания*. [et al.] [Criminal Statute, 22nd day of March 1903: with the motives taken from an explanatory note of the editorial commission, representation of the Ministry of justice in the State Advice and magazines – special meeting... [et al.]. По изданиям Н. С. Таганцева. Рига: Лета, 1922.

4 Žr., pvz., *Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 245.

5 Žr., pvz., Baudžiamojo kodekso papildymo 125^l straipsniu įstatymo projektas Nr. IXP-580 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-12]. <<http://www3.lrs.lt/>>; Baudžiamojo kodekso projektas [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-12]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89838> .

naujajame 2000 m. BK, todėl iki šiol yra neiširta. Lietuviškuose mokslo šaltiniuose jos vertinimas dažnai apsiriboja bendrųjų subjekto požymių paaiškinimu⁶. Tai lemia šios temos aktualumą.

Šio straipsnio *objektas* – atskleisti BK 163 straipsnyje numatytus subjekto požymius, jų turinį, suformuluoti jų aiškinimo taisykles, o *tikslas* – paaiškinti, kas konkrečioje situacijoje gali piktnaudžiauti teisėmis ir pareigomis pažeisdamas vaiko interesus. Nagrinėjamos temos sudėtingumą lemia jos kompleksiskumas, kadangi tėvų, globėjų (rūpintojų) ir kitų vaiko atstovų teisės ir pareigos, santykiai tarp šių asmenų ir vaiko suprantami taikant kelių teisės šakų, net mokslų nuostatas. Minėtos skirtingų teisės šakų, mokslų nuostatos yra nesuderintos tarpusavyje, todėl jų taikymas sukelia problemų. Straipsnyje taikomas sisteminės analizės, loginis, istorinis, lyginamasis ir kiti mokslinio tyrimo metodai.

1. Asmuo, kuris piktnaudžiauja tėvo, motinos teisėmis ir pareigomis

Tėvai yra savo vaikų atstovai pagal įstatymą. Tėvo ir motinos teisės ir pareigos yra teisiškai apibrėžtos: „tėvų teisė ir pareiga *auklėti* savo vaikus“ (Konstitucija 38 str. 6 d.); tėvų teisė ir pareiga dorai *auklėti* ir *prižiūrėti* savo vaikus, *rūpintis* jų sveikata; *išlaikyti* vaikus; *sudaryti palankias sąlygas* visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje (CK 3.155 str. 2 d.). Tėvų teisių ir pareigų ypatumas tas, kad šių teisių ir pareigų negalima atsisakyti. Tam tikrais atvejais, atsižvelgiant į vaiko interesus, tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota arba vaikas gali būti atskirtas nuo tėvų. Pažymėtina, kad atskyrus vaiką nuo tėvų, tėvams išsaugomos visos įstatymuose nustatytos teisės ir pareigos, jei tik susiklosčiusiomis aplinkybėmis galima jas realiai įgyvendinti ir vykdyti. Apribojus tėvų valdžią (laikinai ar neterminuotai) ribojimo laikui sustabdomos tėvų asmeninės teisės ir pareigos, nustatytos įstatyme (netenka teisės gyventi su vaiku, dalyvauti jį auklėjant ir t. t.). Tėvams išlieka teisė matytis su vaiku tik tuo atveju, jei tai nekenkia vaiko interesams, be to, išlieka teisė ir pareiga išlaikyti vaiką, kadangi ši pareiga negali sukelti žalingų pasekmių vaikui. Apribojus tėvų valdžią nutrūksta visi teisiniai auklėjimo ir priežiūros, mokymo, gyvenamosios vietos parinkimo, vaiko atstovavimo ir jo interesų gynimo santykiai. Apribojus tėvų valdžią prarandama pati pagrindinė asmeninė teisė – teisė auklėti vaikus, todėl asmuo, praradęs šią teisę ir pareigą vaiko atžvilgiu, nelaikytinas asmeniu, trauktinu baudžiamojon atsakomybėn pagal šį požymį.

Tėvų teisės ir pareigos yra grindžiamos vaiko kilme, tačiau tėvo (motinos) teisės ir pareigos turi įvaikintojai. Įvaikinimu panaikinamos tėvų ir vaikų bei jų giminaičių pagal kilmę tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei pareigos ir sukuriamos įtėviams bei jų giminaičiams ir įvaikiams bei jų palikuonims tarpusavio asmeninės ir turtinės teisės bei

6 Žr., pvz., Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis* (99–212 straipsniai). Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009, p. 224.

pareigos kaip giminaičiams pagal kilmę⁷. Įvaikintojai laikomi vaiko tėvais pagal įstatymą, todėl asmeniu, kuris piktnaudžiauja tėvo (motinos) teisėmis ar pareigomis, bus laikomas įvaikintojas, o ne tėvas ar motina, kurių teisės panaikintos vaiką įvaikinus.

Literatūroje nurodoma, kad tėvais laikomi asmenys, kurie yra įrašyti vaiko tėvu (motina) jo gimimo liudijime⁸. Tačiau tokia pozicija ne visada garantuoja deramą teisinio gėrio apsaugą. Gimimo įrašė atspindi *de jure* vaiko padėtis tėvų atžvilgiu jam gimstant, išsprendus ginčą dėl jo kilmės, nustatčius tėvystę ar įvaikinus. *De facto* ir *de jure* tėvystės santykio problema yra sudėtinga ir negali būti analizuojama vienpusiškai. Galimi atvejai, kai faktinė biologinė vaiko kilmė nėra patvirtinama vaiko gimimo liudijimu. Pavyzdžiui, motina, nenutraukusi santuokos, gyvena su kitu vyru ir su juo susilaukia vaiko. Šiuo atveju pagal Civilinio kodekso nuostatas vaiko tėvu laikomas vaiko motinos sutuoktinis. Teisiškai biologinis vaiko tėvas neturės teisių ir pareigų vaiko atžvilgiu. Pažymėtina, kad tėvo teisių ir pareigų atsiradimo aspektas įgauna šiek tiek kitokią prasmę baudžiamojoje teisėje. Manytina, kad šio požymio turinį sudaro atvejai, kai asmuo *de facto* ar/ir *de jure* įgyvendina ir vykdo tėvų teisę ir pareigą auklėti vaiką. Asmens statusą baudžiamojoje teisėje lemia ne jo pavadinimas, bet ryšiai, santykiai su vaiku, faktinė jo veikla. Pavyzdžiui, patėviams (pamotėms) teisės aktais nėra nustatyta teisių ir pareigų podukroms (posūniams), nors gyvenant šeimoje tarp jų susiklosto psichologiniai, emociniai ir kitokie ryšiai, svainystės santykiai.

*D. D. nuo mažų dienų augina posūnį M. N. D. D. namuose girtaudavo, išgėręs liepdavo atnešti vandens, malkų, atsigerti, versdavo skolinti iš kaimynų pinigų alkoholiniam gėrimams ir kitaip patarnauti. Naktimis triukšmaudavo, neduodavo vaikams miegoti, ruošti pamokų. Varydavo iš namų, nuolat mušdavo. Teismas D. D. veiksmus kvalifikavo pagal LR BK 133 straipsnį, nes privedė M. N. prie savižudybės. M. N., turėdamas tikslą nusizudyti, išgėrė aspirino tablečių. Jam buvo diagnozuotas vidurinio laipsnio buitinis apsinuodijimas aspirinu ir dėl tokios sveikatos būklės grėšė pavojus jo gyvybei*⁹.

Šiuo atveju galėtume kalbėti apie patėvio D. D. piktnaudžiavimą tėvo teisėmis ir pareigomis. BK 163 straipsnyje subjekto samprata neapsiriboja *de jure* santykiais ir gali apimti kitus *de facto* santykius. Norėdami nustatyti, ar asmeniui vaiko gyvenime tenka tėvo teisės ir pareigos, turime atsižvelgti į tokias aplinkybes: bendrą gyvenimą, susiklosčiusius santykius, santykių trukmę, įsipareigojimų buvimą, asmens atliekamą vaidmenį, atliktus veiksmus ir kita. Akivaizdu, kad biologinės motinos sugyventinis, gyvenantis su vaiku, gali daryti įtaką vaiko asmenybės formavimuisi, jo vystymuisi, taip pat ir pažeidinėti vaiko teises ir interesus. Patėvis (pamotė) konkrečioje situacijoje gali užimti tėvo (motinos) valdžios, pasitikėjimo ir įtakos vaikui padėtį. Vaikas gali būti priklausomas

7 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262, 3.222 str.

8 *Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации с постановленными материалами и судебной практикой* [The comment to the criminal code of the Russian Federation with materials and cases]. Под ред. С. И. Никулина. Москва, 2001, с. 447.

9 Anykščių rajono apylinkės teismo teisėjo 2006 m. gruodžio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-122-266/2006.

nuo šio asmens valios. Santykiai tarp vaiko ir patėvio (pamotės) nėra įstatymo reglamentuoti. Manytina, kad piktnaudžiaujama teisėmis ir pareigomis gali būti dėl faktiškai susiklosčiusios ir juridiskai neapibrėžtos padėties. Pareigos auklėti ir rūpintis vaiku pagrindas gali būti ir paties asmens elgesys, sukuriantis jam tokią pareigą.

Tėvų teises ir pareigas vaiko atžvilgiu gali vykdyti ir kiti asmenys, net ne šeimos nariai, taip praktiškai pakeisdami tėvus. Pavyzdžiui, Lietuvoje buvo atliktas tyrimas, kurio metu paaiškėjo, kad tėvams išvykus į užsienį vaikai paliekami trečiųjų asmenų priežiūrai: šiuos vaikus *de facto* prižiūri seneliai (28 proc.), giminaičiai (5 proc.), vyresni broliai ir seserys (3 proc.), draugai bei pažįstami (1 proc.) ar kiti asmenys (1 proc.). Šių vaikų teisės ir teisėti interesai *de jure* nėra atstovaujami, kadangi teisėti vaikų atstovai, t. y. tėvai, negali ir tuo metu neįgyvendina teisės aktais nustatytų tėvų teisių ir pareigų savo vaikų atžvilgiu¹⁰. Manytina, kad asmenys, *de facto* prižiūrintys vaikus ir įgyvendinantys teises ir pareigas vaikui, turi atsakyti pagal šį straipsnį atitinkamai pagal aplinkybes, atliekamų teisių ir pareigų apimtį, kaip tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai.

Civilinė ir baudžiamoji teisė daugeliu atvejų siekia visiškai skirtingų tikslų, todėl nereiškia, kad teisių ir pareigų atsiradimas vaiko atžvilgiu turi būti sprendžiamas taip, kaip ir civilinėje teisėje. Vaikas yra priklausomas nuo jį tiesiogiai supančios aplinkos, o toks padėties priklausomumas apsunkina jo galimybę priešintis (net ir jei suvokia, kad jo teisės yra pažeidžiamos) net ir šurkščiausiems vaiko interesų pažeidimams. Vaikas dėl savo specifiškumo yra fiziškai, psichiškai, materialiai priklausomas nuo jį prižiūrinčių asmenų. Galima preziumuoti, kad vaikas visada laikytinas priklausomu nuo jį prižiūrinčio asmens. Ši priežiūra gali būti tiek teisėta, tiek neteisėta. Svarbiausia yra ne civiliniai teisiniai išpareigojimai, o faktiškai prisiimamos pareigos vaikui. Asmens viršenybė vaiko atžvilgiu, vaiko pavaldumas, priklausomumas gali atsirasti ne tik teisės aktų pagrindu.

2. Asmuo, kuris piktnaudžiauja vaiko globėjo ar rūpintojo teisėmis ir pareigomis

Vaiko globėjas (rūpintojas) yra vaiko atstovas pagal įstatymą¹¹. Jų teisės ir pareigos yra įtvirtintos teisės aktuose. Vaiko globėjas (rūpintojas) privalo užtikrinti vaiko fizinį ir psichinį saugumą; rūpintis vaiko sveikata ir mokymusi; auklėti vaiką; netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais, jei tai nekenkia vaiko interesams; palaikyti ryšius su vaiko tėvais, informuoti vaiko tėvus ar artimuosius giminaičius, jeigu jie to pageidauja, apie vaiko vystymąsi, sveikatą, mokymąsi ir kitais svarbiais klausimais; rūpintis vaiko laisvalaikiu,

10 Apibendrinimas „Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, sprendžiant jų gyvenimo ir mokymosi klausimus“ [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-02-12]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/YBTRWOIU.DOC>>.

11 Pagal CK 3.251 straipsnį globa nustatoma vaikams, kurie neturi keturiolikos metų (1 dalis), o rūpyba – vaikams, sulaukusiems keturiolikos metų (2 dalis). Nors globėjų ir rūpintojų teisių apimtis priklauso nuo globojamo vaiko veiknumo ir yra skirtinga (nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų gali savarankiškai įgyvendinti tam tikras turtines teises), atliekamam tyrimui šis skirtumas neturi jokios reikšmės, todėl toliau straipsnyje nepabrėžiamas.

atsižvelgdamas į jo amžių, sveikatą, išsivystymą bei polinkius; rengti vaiką savarankiškam gyvenimui ir darbui šeimoje, pilietinėje visuomenėje ir valstybėje¹². Vaiko globėjas (rūpintojas) turi atstoti vaikui tėvus, todėl jo pareigos iš esmės sutampa su tėvų pareigomis vaikams.

Kaip minėta, globėjas (rūpintojas) turi rūpintis vaiku ir jį auklėti, užtikrinti jo fizinį ir psichinį saugumą, tačiau globėjai (rūpintojai) ne visada tinkamai naudoja teises ir pareigas. Tai gerai iliustruoja dienraščio „Lietuvos rytas“ straipsnyje aprašytas atvejis, kad *penkis vaikus globojusių F. V. teismas pripažino kalta fiziškai ir psichiškai gniuždžius globotinius bei žiauriai elgusis su jais. F. V. ir jos vyras neneigė, jog vaikams kartais suduodavo diržų. Globotiniai tvirtino, kad globėja juos muša ne tik diržų, bet ir rykšte, laidu, plaka dilgėlėmis*¹³. Globėjas (rūpintojas) už savo pareigų nevykdymą ar netinkamą jų atlikimą atsako įstatymų nustatyta tvarka. Globėjas (rūpintojas), kuris netinkamai atlieka pareigas, neužtikrina vaiko teisių apsaugos, naudojasi savo teisėmis savanaudiškais tikslais, gali būti nušalintas nuo pareigų. Pavyzdžiui, 2006 m. nuo vaikų globos buvo nušalinta 30 globėjų, 2007 m. – 23, 2008 m. – 19¹⁴.

Globėjai ar rūpintojai savo teises ir pareigas turi įgyvendinti patys. Civilinio kodekso nustatyta tvarka nepilnamečio globėjas ar rūpintojas gali būti teismo nutartimi *atleistas* nuo globėjo ar rūpintojo pareigų, jeigu nepilnametis grąžinamas tėvams arba įtėviams arba pareigų negali atlikti dėl savo ar artimųjų giminaičių ligos, savo turtinės padėties pablogėjimo ar dėl kitų svarbių priežasčių¹⁵.

Pažymėtina, kad teisė auklėti ir prižiūrėti vaikus negali būti perduota kitiems asmenims. Pavyzdžiui, *A. S. M. į namus laikinai pasiėmė Vaiko globos namų globotinius Š. D. ir K. D., kuriuos išvykdama paliko savo pilnametės dukros priežiūrai. Vaikai žaidė su šunimi, buvo jo išgąsdinti, o vienam vaikui šuo įdrėskė kaktą. Šioje byloje pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad vaikų priežiūra buvo nepakankama, tačiau atsižvelgdamas, kad A. S. M. vaikus buvo palikusi pilnametės dukros priežiūrai, padarė išvadą, jog A. S. M. nepažeidė savo kaip globėjos pareigų ir negalėjo būti atsakinga už tai, kas įvyko be jos žinios. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas naikino pirmosios instancijos teismo nutarimą ir konstatavo, kad CK 3.271 straipsnio 1 punkte nustatyta vaiko globėjo pareiga užtikrinti vaiko fizinį ir psichinį saugumą. Šios pareigos tinkamas atlikimas siejamas su priemonių visuma, sudarančia sąlygas vaiko psichinio ir fizinio saugumo būsenai. Už šias priemones atsakingas vaiko globėjas, todėl vaiko priežiūros palikimas kitam asmeniui, nors ir pilnamečiam, negali būti laikomas tinkamu vaiko globėjo pareigų atlikimu, jei tokia kitam asmeniui perduota vaiko priežiūra neužtikrina vaiko fizinio ir psichinio saugumo*¹⁶.

- 12 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 3.271 str.
- 13 Vaitkus, R. Vaikus mušusi globėja išgirdo nusprendį. *Lietuvos rytas*. 2004 m. kovo 2 d.
- 14 Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaita apie vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2012 metų plano vykdymą 2007–2008 metais [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2009/090617/18.pdf>.
- 15 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 3.246 str.
- 16 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N2-1436/2005.

Pažymėtina, kad vaiko globėju (rūpintoju) gali būti ne tik fizinis asmuo, bet ir šeimyna, nevyriausybių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigta vaikų globos įstaiga, įregistruota Juridinių asmenų registre¹⁷. Šeimyna, vaikų globos įstaiga yra juridiniai asmenys. Juridiniams asmenims BK 163 straipsnis atsakomybės nenumato. Kai kurių valstybių BK nurodyta, kad už nusikalstamas veikas vaikui ir šeimai juridiniams asmenims gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Pvz., Prancūzijos BK numato, kad juridiniai asmenys gali būti patraukti baudžiamajon atsakomybėn už šeimos palikimą (BK 227-4-1 str.), už maisto arba globos (rūpybos) neteikimą (BK 227-17-2 str.) ir kt.

Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės problema yra aktuali, kadangi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2007 m. tėvų globos neteko 2,8 tūkst. vaikų, 2008 m. – 2,6 tūkst. vaikų, iš jų maždaug trečdalis buvo iki 7 metų amžiaus. Fizinių asmenų globai buvo perduota 1 216 vaikų, iš jų tris ketvirtadalius paėmė globoti artimi giminiaičiai. Kiti tėvų globos netekę vaikai buvo apgyvendinti įvairiose vaikų globos įstaigose. 2009 m. pradžioje iš viso buvo 12,3 tūkst. be tėvų globos likusių vaikų, iš jų daugiau kaip pusė buvo globojami šeimose, 39 procentai – įvairiose vaikų globos įstaigose ir 2 procentai – šeimynose. Šiuo metu Lietuvoje veikia 36 šeimynos, kuriose globojami (rūpinami) 270 (nuo 7 m. iki 17 m.) likę be tėvų globos vaikai¹⁸.

2008 m. Lietuvoje buvo 70 vaikų globos namų, juose gyveno 3 969 vaikai. Įvairaus pavaldumo vaikų globos namuose 2008 m. pabaigoje dirbo 2 979 darbuotojai. Tiesiogiai su vaikais dirbantis personalas sudarė: apskrities pavaldumo vaikų globos įstaigose – 59 procentus, savivaldybinėse – 54 procentus ir nevyriausybinėse – net 70 procentų. Šių įstaigų personalą sudaro administracija, auklėtojai, auklėtojų padėjėjai, socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai, jų padėjėjai, gydytojai, slaugytojai, kiti asmens sveikatos priežiūros specialistai, aptarnaujantis personalas ir kt.¹⁹

Juridinis asmuo kaip globėjas (rūpintojas) turi įstatymų nustatytas pareigas: užtikrinti likusio be tėvų globos vaiko priežiūrą, auklėjimą, atstovavimą jam, jo teisėms ir teisėtiems interesams. Asmuo, globojantis, prižiūrintis, auklėjantis vaikus, yra juridinis asmuo. Akivaizdu, kad asmenys, dirbantys globos namuose arba šeimynose ir gyvenantys su vaiku gali daryti įtaką vaiko asmenybės formavimuisi, jo vystymuisi, taip pat ir pažeidinėti vaiko teises ir interesus. Tai iliustruoja atrankos būdu atlikta spaudos pranešimų analizė. Pavyzdžiui, dienraštyje „Lietuvos rytas“ randame straipsnį apie tai, kad *Skuodo rajono Barstyčių vaikų globos namų socialinė darbuotoja bus teisiama už*

17 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 35-1275, 3 punktas.

18 Žr., pvz., Statistikos departamento informacija Socialinės paslaugos 2008 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www.ndt.lt/files/File/Statistika/Informacija_apie_socialines_paslaugas_2008_m._1526_1_.pdf>; statistika [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <<http://www.socmin.lt/index.php?-980592553>>; Šeimynų įstatymo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343239&p_query=%F0eimynos%20nuostatai&p_tr2=2>.

19 Žr., pvz., Informacija apie apskrities pavaldumo, savivaldybines bei nevyriausybinės vaikų socialinės globos įstaigas Lietuvoje 2008 metais [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www.sppd.lt/.../TIKRAS_LEI-DINUKAS_Vaik_aps_sav_NVO_2008_m_.doc>.

tai, kad sudavė ne mažiau kaip du kartus per sėdmenis dar ketverių metų neturinčiam auklėtiniui. Jokių nuobaudų neturinti ilgametė globos namų darbuotoja tai padarė dėl to, kad berniukas išsituštino į lovytę ir sutepė patalynę. Kaltinimas pareikštas dėl fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo (BK 140 str. 2 d.)²⁰. Taip pat dienraštyje „Lietuvos rytas“ randama informacija, kad Juodkrantės vaikų lopšelio – darželio „Vyturėlis“ auklėtoja A. P. buvo atleista iš darbo. Tėvai skundėsi, kad už menkus nusižengimus pusnuogius ir basus vaikus auklėtoja stato į kampa, nutempia į tualetą ir klupdo ant šaltų grindų, pačiupusi už sprando laiko virš klozeto ir grasina, kad nuleis į kanalizaciją, per prievartą valgydina iki vėmimo²¹.

Globos (rūpybos) institucijose turi būti užtikrintas tinkamas vaiko interesus atitinkantis globos (rūpybos) funkcijų vykdymas. Tai, visų pirma, institucijos administracijos ir tiesiogiai su vaiku dirbančių asmenų pareiga. Globos (rūpybos) institucijų darbuotojams keliami tokie pat reikalavimai, kaip ir bet kuriam kitam fiziniam asmeniui, paskirtam globėju (rūpintoju). Lietuvos BK nenurodyta, kad už nusikalstamas veikas vaikui ir šeimai gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims, todėl asmenys, dirbantys šeimynose, nevyriausybinėse institucijose, organizacijose ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose už piktnaudžiavimą teisėmis ir pareigomis turėtų atsakyti kaip globėjai (rūpintojai) pagal šį BK 163 straipsnyje įtvirtintą požymį.

3. Asmuo, kuris piktnaudžiauja kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis

Galiojančio BK rengimo istorijos analizė rodo, jog ilgą laiką projekte nebuvo išskirtas požymis „tas, kas piktnaudžiavo [...] kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis“. BK projekte buvo rašoma „tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo teisėmis ir pareigomis“²². 2000 m. Seimui pateiktame alternatyviame Baudžiamojo kodekso projekte atsirado dabar galiojantis požymis²³. Tokia formulotė negali būti vertinama vienareikšmiškai. Viena vertus, įstatymas asmens statusą sieja su atstovavimu, t. y. asmuo turi būti teisėtu vaiko atstovu, kita vertus – atitinkamų teisių ir pareigų (valdžios) vaiko atžvilgiu turėjimu.

Nekyla abejonių, kad analizuojamas požymis pirmiausia turi būti siejamas su atstovavimo institutu. Atstovavimo teisiniai santykiai grindžiami civilinės teisės normomis. Jeigu teigtume, kad asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn dėl padarytos nusikalstamos veikos sąlyga yra atstovavimas *de jure*, turėtume nustatyti, kad atstovas veikė sutarties, įstatymo, teismo sprendimo ar administracinio akto pagrindu²⁴. Paprastai

20 Berniukui plekštelėjusi moteris bus teisiamą. *Lietuvos rytas*. 2008 m. kovo 5 d.

21 Pilaitienė, A. Vaikų skriaudikė neteko darbo. *Lietuvos rytas*. 2005 m. kovo 18 d.

22 Baudžiamojo kodekso projektas [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-12]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89838>.

23 Baudžiamojo kodekso projektas [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-12]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=108301>.

24 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.

atstovo įgaliojimai nustatomi rašytiniame dokumente (įgaliojime, pavedimo sutartyje arba kt.). Nesunku nuspėti, kad praktikoje atstovai tokio pobūdžio bylose, gindamiesi nuo pateiktų kaltinimų, pateiks argumentus neva jie nebuvo įgalioti atlikti tam tikrų veiksmų, kad nėra rašytinio dokumento, nustatančio atstovavimo ribas, ir pan. Manytume, kad taikant baudžiamąją atsakomybę, pirmiausia, būtina nustatyti, ar fizinis asmuo, atlikdamas veiką, iš tikrųjų veikė kaip vaiko atstovas. Šiuo atveju nereikia ieškoti rašytinio dokumento bei nustatinėti atstovo įgaliojimų ribų. Manytina, kad pakanka nustatyti ryšį tarp vaiko ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką. Ryšys tarp vaiko ir kaltininko gali atsirasti dėl priežiūros, auklėjimo, rūpinimosi, globos, gyvenimo kartu, išlaikymo, turto tvarkymo ar kitokios įtakos. Asmuo turi kontaktuoti su vaiku ir nebūtinai sistemingai, nors sistemiškumas, tęstiniai santykiai, palengvina ryšio ir santykių pobūdžio nustatymą. Ryšys suponuoja tokius santykius, kai vaiko gerovė priklauso nuo kito asmens geros valios.

Atstovavimo instituto ir aptariamo požymio „*tas, kas piktnaudžiavo [...] kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis*“ ribos – netapačios. Atstovavimo teisinio santykio buvimas nėra būtina sąlyga baudžiamosios atsakomybės taikymui.

Jeigu teisėtą vaiko atstovą aiškinsime kaip asmenį, turintį įgaliojimus vaiko atžvilgiu, tai tada tampa nebeaišku, kodėl įstatymo leidėjas BK 151¹ straipsnio 2 dalyje (lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą), be kitų teisėtų vaiko atstovų, atskirai išskyrė kitą asmenį, turintį įstatymuose nustatytą įgaliojimų nepilnamečio asmens atžvilgiu (pvz., pedagogai, vaiko priežiūros įstaigos ar teisėsaugos institucijų darbuotojai ir kt.). Šio straipsnio autoriai siekė įtvirtinti draudimą lytiškai santykiauti su pavaldžiu ar priklausomu nepilnamečiu preziumuojant, kad šie įgaliojimai visais atvejais turi įtakos nepilnamečio apsisprendimui. Siekiama užtikrinti, kad tam tikrą viršenybę turintis asmuo nepasinaudotų nepakankama nepilnamečio branda²⁵.

Aptartas atstovavimo institutas nenubrėžia požymio „*tas, kas piktnaudžiavo [...] kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis*“ ribų ir nepaaiškina jo turinio. Manytina, kad formuluotę „*tas, kas piktnaudžiavo [...] kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis*“ reikia vertinti savarankiškai, o ne per atstovavimo prizmę. Šis požymis apima ir tuos atvejus, kurie nėra susiję su atstovavimu, t. y. teisės ir pareigos vaikui gali atsirasti ne tik iš atstovavimo. Į klausimą, kada ir kaip atsiranda baudžiamajai teisei svarbios teisės ir pareigos vaikui, teorijoje nėra atsakyta. Sutariama, kad atsiradimo pagrindais gali būti įstatymas, sandoris, anksčiau padaryti veiksmai. Manome, kad išeities taškas yra ypatinga pareiga apsaugoti vaiko interesus.

Teisė ir pareiga saugoti vaiko interesus gali kilti iš teisės normų. Pavyzdžiui, Švietimo įstatymas²⁶ numato, kad švietimas – tai veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus. Švietimo tikslai yra išugdyti kiekvienam jaunuoliui vertybines orientacijas, leidžiančias

25 Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 162, 260, 265, 266, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 151¹ straipsniu įstatymo projekto“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-01-31]. < <http://www.lrs.lt> >.

26 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 63-2853.

tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu žmogumi ir kita. Mokytojas yra ugdantis ir mokantis mokinius asmuo. Mokytojas privalo užtikrinti ugdomų mokinių saugumą, ugdyti tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines bei patriotines nuostatas, laiduoti jų asmenybės galių plėtotę; laikytis teisės norminių aktų patvirtintų Mokytojo etikos normų ir mokyklos vidaus tvarką nustatančių dokumentų²⁷.

Mokytojas S. P. sugriebė A. G. už striukės pečių srityje ir, tampydamas jį, padarė nukentėjusiajam kaklo odos nubrozdinimą, sukeldamas nežymų sveikatos sutrikdymą, o sugriebdamas A. G. ranka už kairės ausies ir ją patempdamas, sukėlė nukentėjusiajam fizinį skausmą. Toliau tęsdamas savo nusikalstamus veiksmus, panaudodamas smurtą prieš nepilnametį S. Š., t. y. tyčia suduodamas vieną kartą rankos delnu S. Š. į dešinią skruostą, sukėlė nukentėjusiajam S. Š. fizinį skausmą. Teismas S. P. veiksmus kvalifikavo pagal 140 straipsnio 1 dalį, nes S. P., būdamas mokytojas, praradęs savitvardą, ėmėsi fizinės prievartos prieš turinčius fizinį ir psichinį trūkumą nepilnamečius – mokinius, mokykloje, sąmoningais, aktyviais ir kryptingais veiksmais padarydamas vienam iš jų nežymų sveikatos sutrikdymą, kitam sukeldamas fizinį skausmą. S. P., būdamas pedagogas, elgėsi priešingai pedagogo etikos ir moralės normoms, parodė nepagarbą mokiniams, formavo neigiamą mokinių nuomonę apie pedagogus, ignoravo gerus santykius tarp pedagogų ir mokinių²⁸.

Švietimo veikloje dalyvauja mokytojai, pedagogai, socialiniai pedagogai, psichologai, kūno kultūros ir sporto specialistai, treneriai, auklėtojai ir kt. asmenys. Jie savo teises ir pareigas gali pažeisti, pavyzdžiui, palikdami be priežiūros vaikus, taikydami netinkamus drausmės palaikymo metodus, paskirdami neprotingus fizinius krūvius vaikui, naudodami saugumo reikalavimų neatitinkančią sportinę įrangą ir kita. Baudžiamajai atsakomybei šiuo atveju neturi reikšmės, ar šie asmenys dirba specialiose valstybės ar savivaldybės įsteigtose įstaigose, ar ne. Šie asmenys gali dirbti ikimokyklinėse įstaigose, muzikos, dailės, meno, sporto ir kitose įvairaus tipo bendrojo lavinimo mokyklose, ligoninėse, reabilitacijos centruose, kalėjimuose, kitose įstaigose.

Dar vienas pavyzdys – sveikatos priežiūros specialistai. Sveikatos sistemos įstatymo²⁹ 2 straipsnio 6 dalyje pateikiamas sveikatos priežiūros apibrėžimas – tai valstybės licencijuota fizinių ir juridinių asmenų veikla, kurios tikslas laiku diagnozuoti asmens sveikatos sutrikimus ir užkirsti jiems kelią, padėti atgauti ir sustiprinti sveikatą. Gydytojai privalo nepažeisti pacientų teisių ir laikytis gydytojo profesinės etikos principų. Pavyzdžiui, kai pacientas patenka į ligoninę, suprantama, kad jam taikomas ne tik efektyvus gydymas, bet taip pat užtikrinami įprastiniai paciento poreikiai: maitinimas, šiluma ir kita. Šie poreikiai privalo būti užtikrinti net ir tada, kai nesitikima pasveikimo ar sveikatos būklės pagerėjimo.

Teises ir pareigas vaikui turi darbdaviai. Darbdaviai, įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principų. Darbda-

27 Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 63-2853.

28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80/2007.

29 Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 112-3099.

viams draudžiama piktnaudžiauti teise. Darbo teisių įgyvendinimas neturi pažeisti kitų asmenų teisių ir saugomų interesų³⁰. Akivaizdūs piktnaudžiavimo teisėmis ir pareigomis pavyzdžiai: reikalavimas, kad vaikas dirbtų viršvalandžius, fiziškai sunkius darbus, dirbtų nesulaukęs reikalaujamo amžiaus³¹ ar naktimis arba antisantitarinėmis sąlygomis, triukšmingoje aplinkoje, nesudarymas sąlygų vaikui dirbti ir mokytis, atlyginimo nemokėjimas, nors yra galimybė mokėti, vertimas vaiką elgetauti ar prašyti išmaldos.

Įstatymas neįtvirtina būtinumo išsiaiškinti, kokius teisės aktus kaltininkas pažeidė piktnaudžiaudamas *kitų teisėtų vaiko atstovų* teisėmis ir pareigomis, kaltininko veikos vertinimas pagal BK 163 straipsnį logiškai susietas su asmens statusu. Kartu pažymėtina, kad piktnaudžiavimas suprantamas kaip valdžios panaudojimas piktam, kaip teisių ir pareigų panaudojimas priešingai vaiko interesams, jų esmei bei turiniui. *Kito teisėto vaiko atstovo* veiklos teisėtumą lemia ne vien tai, kad jis savo veikloje nepažeidė konkretaus draudimo, nurodyto norminiame akte. Ne mažiau svarbu įvertinti, ar jis vadovavosi vaiko interesais ir principais atlikdamas pareigas, ar neiškreipė savo veiklos turinio. Akivaizdu, kad formalus nustatytų taisyklių laikymasis neeliminuoja galimybės veikti priešingai vaiko interesams. Pavyzdžiui, policijos pareigūnas, kuris gali reikalauti, kad tiesiogiai nepavaldūs asmenys vykdytų jo teisėtus nurodymus, o jų nevykdymo ar pasipriešinimo atveju panaudoti prievartą. Policijos pareigūnas privalo gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti jo teises ir laisves. Užtikrinti sulaukyto ar pristatyto į policijos įstaigą asmens teises ir teisėtus interesus ir t. t.³²

A. J. dirbdamas Klaipėdos m. Vyriausiojo policijos komisariato Ketvirtąjį policijos komisariato jaunesniuojų inspektoriumi, Policijos komisariato kabinete apklausdamas apie padarytus nusikaltimus nepilnametį A. B., smogė jam viena kartą ranka į galvą, tris kartus į veidą, smogė keliu į lyties organus, o A. B. susilenkus alkūne sudavė į stuburo sritį, padarė lengvą kūno sužalojimą, nesukėlusį sveikatos sutrikdymo. Teismas A. J. veiką įvertino kaip piktnaudžiavimą tarnyba (BK 1961 m.), nes A. J. mušė sulaukytąjį asmenį, o tokia teisė nesuteikta nė vienam pareigūnui. Nors toks reikalavimas tiesiogiai nenurodytas nei Policijos veiklos įstatyme, nei pareigūnų tarnybinėse instrukcijose, tačiau išplaukia iš Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsnio – niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniška ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas³³.

Padaręs nusikalstamą veiką nepilnametis patenka į baudžiamosios justicijos veiklos sferą. Čia jis susiduria su teisėsaugos institucijų darbuotojais (teisėju, prokuroru, gynėju, tyrėju, policininku, nepilnamečių pataisos namų, areštinių pareigūnais ir kt.). Tarp šių pareigūnų ir nepilnamečio atsiranda savotiški auklėtojo ir auklėtinio santykiai. Pareigūnai vienaip ar kitaip daro auklėjamąjį poveikį vaikui dėl šio padarytos nusikals-

30 Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2569.

31 Visiškas darbinis teisnumas ir veiksnumas atsiranda asmeniui, sulaukusiam šešiolikos metų, tačiau asmenims iki aštuonilikos metų negali būti skiriami darbai, nurodyti DK 277 str. Asmenims iki šešiolikos metų darbas yra draudžiamas, išskyrus jų fizinės galimybes atitinkančius lengvus darbus.

32 Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 90-2777.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos 1999 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-740/1999.

tamos veikos³⁴. Bausmių vykdymas yra tiesiogiai susijęs su nuteistųjų pataisymu, ugdymu, socialine bei psichologine rehabilitacija. Beveik visas pataisos įstaigų personalas pagal užimamas pareigas ir atliekamą darbą vienokiu ir kitokiu būdu dalyvauja šiame procese.

Teisė ir pareiga saugoti vaiko interesus gali kilti iš tarnybinių, darbinių ir kt. pareigų (gydytojas apsiima gydyti, mokytojas mokyti ir t. t.). Sveikatos priežiūros, gydymo, teisės saugos ir kt. institucijose dirbantys asmenys yra valstybės tarnautojai arba jiems prilyginti asmenys. Kai valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo piktnaudžiauja tarnybine padėtimi arba viršija įgaliojimus vaiko atžvilgiu, tokia veika turi tiek BK 163 straipsnio (Piktnaudžiavimas tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis), tiek BK 228 straipsnio (Piktnaudžiavimas) požymių. Jeigu asmuo padaro kelias nusikalstamas veikas, visos jos turi būti teisiskai įvertintos, todėl kiekvienu atveju reikėtų spręsti dėl sutapties.

Teisė ir pareiga saugoti vaiko interesus gali kilti iš teisiskai pagrįstų artimų tarpusavio santykių – vaikų bendravimo su artimaisiais giminaičiais (seneliais, broliais, sėsesimis (CK 3.172, 3.135 str.), paties asmens elgesio, sukuriančio jam tokią pareigą (pvz., auklė ar kaimynė išipareigoja prižiūrėti vaiką) ir t. t. Baudžiamojoje teisėje nuo seno susiformavusi nuostata, kad faktiniai santykiai teisių ir pareigų atsiradimo pagrindu būti negali (čia nekalbama apie bendras teises pareigas, kurias vykdyti privalo kiekvienas)³⁵. Ši nuostata nėra absoliuti. Faktiniai santykiai gali virsti teisine pareiga. Teisinę pareigą asmuo gali laisvai priisimti siekdamas prižiūrėti vaiką.

Kaip minėta, nustatant specialaus subjekto požymius svarbu, kokie konkretūs santykiai sieja vaiką ir asmenį ir ar dėl to yra atsiradusi pasitikėjimo, valdžios ir įtakos vaikui padėtis, ar asmuo pažeidė savo pareigą *globoti (rūpintis), prižiūrėti ar auklėti vaiką*

Išvados

1. BK 163 straipsnio subjekto samprata aiškintina teisiniais santykiais ir gali apimti kitus *de facto* santykius. Sprendžiant, ar asmuo turi teises ir pareigas vaikui, reikia atsižvelgti į daug veiksnių, įskaitant, bet neapsiribojant, bendrą gyvenimą, santykių pobūdį ir trukmę, išipareigojimų buvimą, asmens atliekamą vaidmenį, atliktus veiksmus ir kita. Baudžiamajai teisei svarbios teisės ir pareigos vaikui atsiranda neatsižvelgiant į civilinius teisinius santykius. Specialaus subjekto teisių ir pareigų atsiradimo pagrindas gali būti įstatymas, sandoris, anksčiau padaryti veiksmai ir faktiškai prisiimamos pareigos vaikui.

2. „Tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos teisėmis ar pareigomis“ yra tėvas (motina), įvaikintojai, pamotė (patėvis) ar kiti asmenys, kurie realiai įgyvendina ir vykdo

34 Žr., pvz., Gečėnienė, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalnimo tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.

35 *Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 203.

vaiko auklėjimo teisę. Jais nelaikomi asmenys, kuriems vaiko atžvilgiu yra apribota tėvų valdžia arba jų teisės panaikintos vaiką įvaikinus.

3. Juridiniams asmenims BK 163 straipsnis atsakomybės nenumato, todėl asmeniu, kuris piktnaudžiauja globėjo (rūpintojo) teisėmis ar pareigomis, gali būti tik fizinis asmuo. Asmenys, dirbantys šeimynose, nevyriausybinių institucijų, organizacijų ir fizinių asmenų įsteigtose vaikų globos įstaigose už piktnaudžiavimą teisėmis ir pareigomis turėtų atsakyti kaip globėjai (rūpintojai) pagal šį BK 163 straipsnyje įtvirtintą požymį, kadangi globos (rūpybos) institucijų darbuotojams keliami tokie pat reikalavimai kaip ir bet kuriam kitam fiziniam asmeniui, paskirtam globėju (rūpintoju).

4. Įstatymas neįtvirtina būtinumo išsiaiškinti, kokius teisės aktus kaltininkas pažeidė piktnaudžiaudamas *kitų teisėtų vaiko atstovų* teisėmis ir pareigomis. Svarbu įvertinti, ar jis vadovavosi vaiko interesais ir principais atlikdamas pareigas, ar neiškreipė savo valdžios turinio. Pripažįstant asmenį nusikalstamos veikos vykdytoju, kiekvienu atveju nustatoma, kokie santykiai yra tarp kaltininko ir vaiko, kokias teises, pareigas asmuo įgyvendino, ar turėjo autoritetą vaiko atžvilgiu. Kaltininko veikos vertinimas pagal BK 163 straipsnį logiškai susietas su asmens *de jure* ir *de facto* statusu.

Literatūra

- Abramavičius, A., et al. *Baudžiamoji teisė*. Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Specialioji dalis (99–212 straipsniai). Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009.
- Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 162, 260, 265, 266, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 151¹ straipsniu įstatymo projekto“ [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-01-31]. <<http://www.lrs.lt>>.
- Anykščių rajono apylinkės teismo teisėjo 2006 m. gruodžio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-122-266/2006.
- Apibendrinimas „Dėl vaikų, kurių tėvai išvykę į užsienį, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, sprendžiant jų gyvenimo ir mokymosi klausimus“ [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-02-12]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/YB-TRWOIU.DOC>>.
- Baudžiamojo kodekso projektas [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-02-12]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=89838>.
- Baudžiamojo kodekso projektas [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2009-02-12]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=108301>.
- Baudžiamojo kodekso papildymo 125¹ straipsniu įstatymo projektas Nr. IXP-580 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-12]. <<http://www3.lrs.lt/>>.
- Baudžiamasis statutas su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934.
- Berniukui plekštelėjusi moteris bus teisiamą. *Lietuvos rytas*. 2008 m. kovo 5 d.
- Informacija apie apskrities pavaldumo, savivaldybines bei nevyriausybinės vaikų socialinės globos įstaigas Lietuvoje 2008 metais [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www.sppd.lt/.../TIKRAS_LEIDINUK>.

- Gečėnienė, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalinito tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
- Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации с постановками материалов и судебной практикой* [The comment to the criminal code of the Russian Federation with materials and cases]. Под ред. С. И. Никулина. Москва, 2001.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. *Teismų praktika*. 2004, 21.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80/2007.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-740/1999.
- Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2569.
- Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 90-2777.
- Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 112-3099.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 63-2853.
- Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989.
- Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N2-1436/2005.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 35-1275.
- Pilaitienė, A. Vaikų skriaudikė neteko darbo. *Lietuvos rytas*. 2005 m. kovo 18 d.
- Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ataskaita apie vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo pirmųjų 2007–2012 metų plano vykdymą 2007–2008 metais [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2009/090617/18.pdf>.
- Statistikos departamento informacija Socialinės paslaugos 2008 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www.ndt.lt/files/File/Statistika/Informacija_apie_socialines_paslaugas_2008_m._1526_1_.pdf>.
- Statistika [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <<http://www.socmin.lt/index.php?>>
- Сводъ законовъ Гражданских по состоянию на 1911 г.* [Civil Laws as of 1911] [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <<http://civil-law.narod.ru/wist/szg/szg111.html>>.
- Šeimynų įstatymo projekto aiškinamasis raštas [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-08-24]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=343239&p_query=%F0eimyno s%20nuostatai&p_tr2=2>.
- Уголовное уложение 22 марта 1903 г. с мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии, представления Министерства юстиции в Государственный Совет и журналов – особого совещания...* [et al.] [Criminal Statute, 22nd day of March 1903: with the motives taken from an explanatory note of the editorial commission, representation of the Ministry of justice in the State Advice and magazines - special meeting... [et al.]. По изданиям Н. С. Таганцева. Рига: Лета, 1922.
- Vaitkus, R. Vaikus mušusi globėja išgirdo nuspurdį. *Lietuvos rytas*. 2004 m. kovo 2 d.

THE NOTION OF THE SUBJECT OF ABUSE OF THE RIGHTS OR DUTIES OF A PARENT, A GUARDIAN OR A CUSTODIAN OR OTHER AUTHORIZED REPRESENTATIVES OF A CHILD

Kristina Grineviciute

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article deals with the attributes of the special subject provided for in Article 163 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. Article 163 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania stipulates that a committer of this action shall be understood as a person who abused the rights and duties of the father, mother, guardian or custodian, or other authorized representatives of a child. This wording appeared only in the new Criminal Code of 2000, and this is why it has not been studied sufficiently so far. This fact determines the relevancy of the topic. The aim of the present article is to educe the attributes of the subject provided for in Article 163 of the Criminal Code and their content as well as to formulate the rules for their interpretation. The article substantiates that the term “the person who abused the rights and duties of the father, mother, guardian or custodian, or other authorized representatives of a child” must be understood in a broader sense than the father, mother, guardian (custodian), or another authorized representative of a child in the civil law. This article is an attempt to form an understanding of this special subject, without which there cannot be a uniform application of these attributes in judicial practice. The complicity of this topic is determined by the fact that the rights and duties of parents, guardians (custodians) and other representatives of a child, and the relationship between these persons and the child are understood through the application of the provisions of other branches of law or even other sciences. The provisions of different branches of law and different sciences are not harmonised; therefore, their application causes certain problems. The article applies the systems analysis, logical, comparative, and other methods of scientific research.*

The article substantiates that the concept of the subject is not constricted to legal relations only and can also comprise other de facto relations. When deciding whether a person has rights and duties towards a child, it is necessary to take into consideration many factors including but not limited to common life: the character and the duration of the relationship, the existence of obligations, and the role performed by the person. The rights and duties towards a child, which are important for the criminal law, arise regardless of the civil legal relationship. The grounds for the origination of the rights and duties of the special subject may include a law, a transaction, actions previously performed as well as the duties towards a child actually assumed.

“The person who has abused the rights and duties of the father/mother” should mean the father (mother), the adoptive parent, the stepmother (stepfather) and other persons who actually execute the right of the upbringing of the child. The persons should not be considered as such when the rights of the parents towards the child are limited or were terminated after the child had been adopted but when it is known that they are such by origin.

Article 163 of the Criminal Code does not stipulate any responsibility of legal persons;

therefore, only a natural person can be regarded as a person abusing the rights and duties of a guardian (custodian). Persons working in children guardianship institutions, non-governmental institutions, organisations, and natural persons should bear responsibility for abusing the rights and duties of guardians (custodians) in accordance with Article 163 of the Criminal Code, which stipulates that the same requirements as to any natural person appointed as the guardian (custodian) are applied to employees of guardianship (custody) institutions. The appropriate execution of the guardianship (custody) functions complying with the interests of a child must be ensured in guardianship (custody) institutions.

The evaluation of the action of the culprit in accordance with Article 163 of the Criminal Code is logically related with *de jure* and *de facto* status of the person. If a person is acknowledged as the committer of a criminal action, the kind of relationship between the culprit and the child, the rights and duties executed by the person as well as the authority of the person with regard to the child must be established. The law does not provide for the necessity to find out the legal acts violated by the culprit abusing the rights and duties of other lawful representatives of a child. It is important to evaluate whether while performing the duties he was guided by the interests of the child and whether he distorted the content of his power or not.

Keywords: father, mother, guardian, custodian, other authorized representatives of a child, rights, duties, child.

Kristina Grinevičiūtė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai.

Kristina Grinevičiūtė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law, lecturer. Research interests: crimes and misdemeanours against child and family.